

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI

Katedra bohemistiky

**Kuhnovské paradigma a zrod českého strukturalismu (studie z dějin lingvistiky
a teorie vědy)**

*Kuhn's paradigm and the birth of Czech structuralism (study of the History of
Linguistics and of the Science theory)*

Bakalářská práce

Barbora Malíčková

Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Marek Nagy, Ph.D.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla veškeré použité prameny a literaturu.

V Olomouci, 15. srpna 2012

Za vedení své diplomové práce děkuji Mgr. Marku Nagyovi. Ph.D.

OBSAH

1. Úvod.....	- 6 -
2. Struktura vědeckých revolucí.....	- 9 -
2. 1 Vymezení paradigmatu.....	- 9 -
2. 2 Cesta k normální vědě.....	-11 -
2. 3 Normální věda.....	- 11 -
2. 4 Normální věda jako řešení hádanek.....	- 13 -
2. 5 Vědecké revoluce.....	- 14 -
2. 6 Neviditelnost revolucí.....	- 16 -
3. Odkaz Struktury vědeckých revolucí.....	- 16 -
3. 1 Antipozitivistický obrat.....	- 17 -
3. 2 Pozitivismus.....	- 17 -
3. 2. 1 Funkce omylu.....	- 18 -
3. 2. 2 Kumulativismus.....	- 18 -
3. 2. 3 Sjednocování různosti.....	- 18 -
3. 3 Kritika Kuhna.....	- 19 -
3. 4 Odkaz Struktury vědeckých revolucí.....	- 19 -
4. Strukturalismus.....	- 20 -
4. 1 Ferdinand de Saussure a vznik strukturální jazykovědy.....	- 21 -
4. 1. 1 Kurs obecné lingvistiky.....	- 22 -
4. 1. 2 Význam Saussura v dějinách lingvistiky.....	- 23 -
4. 2 Základní lingvistické směry a osobnosti 19. a přelomu 20. století.....	- 24 -
4. 2. 1 Mladogramatikové.....	-24 -
4. 2. 2 Wilhelm von Humboldt.....	- 24 -
4. 2. 3 William D. Whitney.....	- 25 -
4. 2. 4 Kazaňská škola.....	- 25 -
4. 2. 5 Moskevská škola.....	- 25 -
4. 3 Český strukturalismus.....	- 25 -
4. 3. 1 Pražský lingvistický kroužek ve světě.....	- 28 -
4. 3. 2 Teze.....	- 28 -
4. 3. 3 Fonologie.....	- 29 -
5. Vilém Mathesius.....	- 29 -
5. 1 Studia.....	- 29 -

5. 2 Akademická dráha.....	- 31 -
5. 3 Lingvistické vlivy na Mathesia.....	- 32 -
5. 4 O potenciálnosti jevů jazykových.....	- 33 -
5. 4. 1 Fonetická rovina řeči.....	- 33 -
5. 4. 2 Morfologická rovina řeči.....	- 34 -
5. 4. 3 Syntaktická rovina řeči.....	- 35 -
5. 4. 4 Stylistika.....	- 35 -
6. Aplikace Kuhnovské teorie na dějiny lingvistiky.....	- 36 -
6. 1 Vědecké revoluce a jazykověda.....	- 36 -
6. 1. 1 Terminus a quo.....	- 36 -
6. 1. 2 Neslučitelnost vizí.....	- 37 -
6. 1. 3 Destrukce paradigmatu.....	- 38 -
6. 2 První paradigma.....	- 38 -
6. 3 Krize paradigmatu.....	- 40 -
6. 4 Saussurova kritika historicko-srovnávací gramatiky.....	- 41 -
6. 4. 1 Možné interpretace mladogramatického přínosu lingvistiky.....	- 41 -
6. 5 Saussurovo paradigma.....	- 42 -
6. 6 Primus a kacír.....	- 43 -
6. 6. 1 Mathesiovo pojetí lingvistiky v krizi.....	- 44 -
6. 6. 2 Nová, funkční lingvistika.....	- 45 -
6. 6. 3 Mathesiovy důkazy o vítězství funkčního přístupu k jazyku.....	- 46 -
6. 6. 3. 1 Definice věty.....	- 46 -
6. 6. 3. 2 Český slovosled.....	- 47 -
6. 6. 3. 3 Zvuková stránka jazyka.....	- 48 -
7. Závěr.....	- 49 -
8. Použitá literatura.....	- 51 -

1. Úvod

V této práci se chci věnovat teorii vědeckých revolucí, kterou Thomas Samuel Kuhn představil ve své monografii *Struktura vědeckých revolucí*. Cílem práce bude aplikace Kuhnovské teorie na dějiny lingvistiky. Účelem aplikace bude snaha odhalit, zda je teorie použitelná na dějiny lingvistiky a pokud ano, tak jakým způsobem se projevuje ve vzniku strukturálního směru.

Téma jsem si zvolila proto, že mě zaujala představa revolučního, skokového, vývoje vědy, oproti vývoji klasicky vnímanému, kontinuálnímu, který je všeobecně předkládán. Při rozhodování o volbě tématu mé bakalářské práce mi výrazně pomohl i následující princip Thomase Samuela Kuhna: „Čtete-li nějakého velkého myslitele, soustřeďte se nejprve na zdánlivé nesmysly a ptejte se, jak mohl něco takového napsat. Podaří-li se vám nalézt odpověď a tato místa začnou dávat smysl, zjistíte ke svému údivu, že i ta místa, o nichž jste si předtím mysleli, že jim rozumíte, změnila svůj smysl.“

Nechci se ve své práci věnovat tomu, že Kuhn rozlišoval vědy na přírodní a společenské. Toto rozlišení odsunulo společenské vědy do fáze, kterou můžeme označit za předvědeckou a ve které ještě nejsou splněny podmínky pro vznik vědeckých revolucí. Samozřejmě tento jeho argument zmíním jako jeden z možných důvodů, proč lingvistika nepodléhá vědeckým revolucím.

Tímto předznamenávám další důležitou otázku. Setkala jsem se s tím, že je poukazováno na nevhodnost aplikace Kuhnovského paradigmatu na dějiny lingvistiky. Když tedy pomineme fakt, že je lingvistika společenská věda, tak se pokusím vyvrátit důkazy, kvůli kterým je lingvistika vyjmuta z působení této teorie.

Strukturalismus je vnímán jako zcela převratný směr nejen v lingvistice. Je možné, aby se u tak výrazné změny pohledu na jazyk a literaturu (a další oblasti společenských a humanitních věd) nedalo mluvit o názorové revoluci? Opravdu je možné, aby strukturalismus jako celek nenaplňoval kritéria představená Kuhnem? Pokud by strukturalismus vznikl změnou paradigmatu, dá se totéž tvrdit i o jeho české podobě?

Český strukturalismus sám sebe považoval za revoluční variantu strukturalismu. Pokusím se zodpovědět otázku, zda byl český strukturalismus opravdu zlomem k tomu, co ho předcházelo, a tomu, co ho obklopovalo. Přerušili Jakobson s Trubeckojem souvislost vědeckého diskurzu? Podařilo by se jim prosadit své nové teze, pokud by nenarazili v českém prostředí na Viléma Mathesia? Připravil tento lingvista a vědecká autorita živnou půdu pro „Pražské Rusy“? Můžeme tvrdit o Mathesiovi, že je tou zastřešující vědeckou autoritou, kterou Kuhn označuje za jednu z klíčových postav při zavádění nového paradigmatu? Byl Mathesius vůdčím géniem nového směru?

Na následující otázky budu hledat odpovědi prostřednictvím metod deskripce, analýzy a komparace.

V první kapitole se budu věnovat *Struktuře vědeckých revolucí*. Představím Kuhnovo vymezení paradigmatu, popis normální vědy a vědecké revoluce.

Druhou kapitolu věnuji odkazu Struktury vědeckých revolucí, představím pozitivismus a tzv. antipozitivistický obrat, ke kterému došlo po Druhé světové válce.

Třetí kapitolu zasvěťím strukturalismu a představím historii lingvistiky 19. a přelomu 20. století. V první části popíšu dílo Ferdinanda de Saussura a jeho přínos lingvistice. V následující pasáži předložím přehled základních lingvistických směrů, které moderní lingvistiku předcházely. Na závěr kapitoly se budu věnovat Českému strukturalismu. Nemám za cíl analyzovat Pražský lingvistický kroužek, proto jeho představení budu zasazovat do dobového kontextu a spíše odhalím jeho kořeny a pozadí vzniku. Vývoj budu sledovat pouze do začátku 30. let 20. století, protože další historie Kroužku pro mé bádání není směrodatná.

Rozhodla jsem se věnovat samostatnou kapitolu Vilému Mathesiovi. V ní se pokusím odhalit jeho zásadní přínos lingvistice. Popíšu okolnosti a vlivy, které na Mathesia působily po dobu jeho studia a v době vzniku studie *O potenciálnosti jevů jazykových*, jejíž přínos představím rovněž.

Pátá kapitola bude zaměřena na aplikaci Kuhnovské teorie na dějiny lingvistiky. Představím své pojetí role paradigmatu v dějinách lingvistiky,

Saussurovu kritiku historicko-srovnávací gramatiky a jeho „strukturální“ paradigma. Představím Mathesiovo vnímání krize lingvistiky, porovnání starého paradigmatu s novým a uvedu Mathesiovy důkazy o úspěšnosti metod funkční lingvistiky.

Při práci s Kuhnovou teorií vědeckých revolucí jsem se rozhodla pracovat s jeho monografií *Struktura vědeckých revolucí*. Jako jedinou další studii věnující se tomuto tématu jsem použila *Applicability of Kuhn's Paradigms to the History of Linguistics* Keitha Percivala. Bude se proto jednat o mou vlastní interpretaci a aplikaci teorie paradigmatu neovlivněnou dalšími zdroji.

Nezabývala jsem se analýzou článků a studií pocházejících z období před vznikem Pražského lingvistického kroužku, které by pocházely od autorů ovlivněných mladogramatickým směrem. Odhalování anomálií a známek krize v jednotlivých textech by vydalo na samostatnou textově-kritickou práci. Proto jsem se rozhodla pátrat po dobovém kontextu a vlivech, které v té době na lingvisty působily. V tomto směru mi zejména pomohly Mathesiovy *Paměti a jiné rukopisy* (které k vydání připravil Josef Hladký) a jeho články publikované mezi lety 1911–1936.

2. Struktura vědeckých revolucí

Kuhnova monografie *Struktura vědeckých revolucí* byla poprvé vydána v roce 1962 jako součást *International Encyclopedia of Unified Science* (Mezinárodní encyklopedie sjednocených věd). Na jednu stranu byla publikace široce přijata, ale zároveň prudce kritizována (například Shaperem roku 1964). Roku 1965 se konalo *International Colloquium in the Philosophy of Science* (Mezinárodní kolokvium ve filozofii vědy), na kterém se Kuhn pokusil zodpovědět dotazy svých kritiků. „Definitivně“ svým kritikům odpověděl vydáním rozšířeného vydání původní monografie o 36 stran doslovu v roce 1970. Ani tahle rozšířená verze neunikla ostré kritice Shapera v následujícím roce.

2. 1 Vymezení paradigmatu

Publikace *Struktura vědeckých revolucí* (1962) Thomase Samuela Kuhna zahájila novou epochu v chápání vědy. Jedním z hlavních přínosů eseje bylo definování pojmu paradigma.¹

Paradigmatem Kuhn myslí obecně uznávané vědecké výsledky, ke kterým došlo určité společenství odborníků na základě modelování problémů a jejich řešení.² Jinými slovy: Paradigma je to, co členové společenství sdílejí, a zároveň platí, že společenství se skládá z lidí, kteří určité paradigma následují.^{3 4}

V Dodatku z roku 1969 Kuhn rozpracovává teorii paradigmatu a to následujícím způsobem: Zavádí termín „disciplinární matice“, který odkazuje k určitému společnému vlastnictví odborníků určité vědecké disciplíny a k tomu, že toto vlastnictví se skládá z uspořádaných prvků různého druhu. Těmito druhy jsou

¹ V obecně uznávaném pojetí paradigma představuje nějaký přijatý model nebo schéma.

² KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 10

³ KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 175

⁴ V dodatku z roku 1969 Kuhn zmiňuje, že dostal analýzu jednoho čtenáře eseje, který odhalil, že Kuhn pojem paradigma použil nejméně dvaceti dvěma různými způsoby (většina spočívá dle Kuhna ve stylistické nedůslednosti). KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 180

„symbolická zobecnění“, modely, hodnoty a vzory (paradigmata v původním smyslu, který Kuhn použil v nerevidované verzi eseje).

„*Symbolickými zobecněními*“ jsou formální a snadno formalizovatelné součásti disciplinárních matic. Mohou se vyskytovat v podobě vzorců nebo slovního vyjádření ($f = ma$ nebo akce je rovna reakci).

Modely zásobují mimo jiné skupiny určitými preferovanými nebo přípustnými analogiemi a metaforami, a tím pomáhají určovat, co by mělo být přijato jako řešení hádanky (teplo je kinetická energie částí, z nichž se skládá těleso).

Hodnoty jsou mezi společenstvími sdíleny v širší míře než symbolická zobecnění nebo modely. Tyto hodnoty jsou důležité proto identitu společenství. Největší důležitosti nabývají v období krize, kdy se rozhoduje mezi neslučitelnými metodami oboru.

Vzory (paradigmata) jsou vzorovými příklady určitých problémů, se kterými se střetávají studenti a také některá řešení technických problémů, se kterými se setkávají vědci po ukončení své vědecké výchovy.

Keith Percival uvádí, že Kuhn na paradigma pohlíží jako na výrazný vědecký úspěch ze strany jednotlivého inovátora a zároveň jako na jednotný vedoucí souhlas ze strany všech členů disciplíny.⁵ Stává se, že občas jsou tvůrčí vědci nuceni žít a tvořit v izolaci, protože jejich objevy jsou natolik revoluční, že nenacházejí ve své době pochopení.

Paradigma získává své postavení tak, že jeho řešení odborníky vnímané krize je úspěšnější než řešení konkurenčního paradigmatu. Důležitým faktem ovšem zůstává, že toto nové řešení nikdy nedokáže řešit všechny problémy, které před ním stojí. Logickou vlastností paradigmatu je, že soustředí pozornost badatelů k poměrně malé oblasti výzkumu, tím pádem je tato oblast prozkoumávána s téměř nepředstavitelnou intenzitou, která často vede k tomu, že vědci odmítají nové teorie, které nezapadají do jimi vytyčeného rámce. Namísto toho se věnují důslednějším

⁵ Hodnoty mohou sdílet i lidé, kteří se vzájemně liší v jejich aplikaci.

členění teorií a jevů, které jim jejich paradigma umožňuje. Nezřídka se tak stává, že vědec, který nepřijme všeobecně ustanovené paradigma, bývá z vědního společenství vyloučen.

2. 2 Cesta k normální vědě

Kuhn zavádí dva termíny ve vývoji vědních společenství: předparadigmatické období a postparadigmatické období. V předparadigmatické fázi se vyskytují všechny obory, ve kterých mezi sebou válčí jednotlivé školy o vůdčí postavení. Tato přechodná fáze končí tím, že se objeví určité významné vědecké poznatky, jež zredukují počet škol (zpravidla na školu jedinou) a nastane tak mnohem účinnější způsob provádění vědního výzkumu. Zmíněné významné vědecké poznatky dosažené jedincem nebo skupinou vědců, tvoří tzv. První paradigma, které výrazně pozmění strukturu vědeckého společenství. Redukce konkurenčních škol je zapříčiněna převážně přechodem členů ostatních škol na „vítěznou stranu“. Proměna probíhá většinou postupně, vždy v určitém časovém rozmezí a za účasti určitých jedinců. Teprve po smrti jejich největších odpůrců, může nová skupina začít tvořit pod jednotným, zcela odlišným paradigmatem.

V dodatku z roku 1969 však Kuhn ale tuto svoji koncepci upravuje. Po ostré kritice jeho vymezení sdílených prvků vědeckého společenství udává, že přechod z předparadigmatického období do postparadigmatického nemusí být (a ani by neměl být) spojen s přijetím prvního paradigmatu. Členové prvotních společenství sdílejí prvky, které lze označit za „nějaké paradigma“.

Onen přechod k vyspělé vědě je tudíž zapříčiněn spíše změnou povahy paradigmatu než jeho přítomností či nepřítomností. Tato změna paradigmatu by měla identifikovat hádanky (viz dále) jako vodítka k další práci, která pomáhají v jejich řešení, a které zaručují, že dobrý vědec s těmito vodítky bude mít s řešením úspěch.

2. 3 Normální věda

V Kuhnově pojetí věda není (navzdory všeobecným předpokladům) kumulativní podnik, ve kterém je dosahováno víceméně úspěšných generalizací na základě víceméně úspěšných měření a výpočtů. Historik vědy proto nemůže doufat

v charakteristiku historie vědní disciplíny pouze na základě identifikace příslušných příspěvků rozdílných vykonavatelů z minulosti vzhledem k současné zásobě vědomostí a zaznamenávání postupného procesu nového bádání a induktivního bádání na něm založeném. Kuhn zobrazuje věci jiným způsobem: Pokud by byl vývoj vědeckého pole zanesen do grafu, pak linka pokroku nebude ukazovat pouze rovný vzestup křivek, ale také periodické kvantové skoky. Kvantové skoky jsou vědeckými revolucemi a hladká část křivky jsou normální vědy. Co se týče období mezi kvantovými skoky, Kuhn tvrdí, že každé období vývoje vědecké disciplíny normální vědy koresponduje s jedním a jediným pojmovým a metodologickým systémem nebo paradigmatickým.

Úspěch paradigmatu ve své počáteční fázi spočívá v příslibu úspěchů, jichž bude možné dosáhnout v doposud nevyřešených problémech. Normální věda spočívá v uskutečňování tohoto příslibu. Cílem normální vědy nejsou zásadní „novinky“, výsledky získané výzkumem přispívají k oblasti použitelnosti paradigmatu a k jeho upřesňování. Proto není ani cílem projektu, jehož snahou je definování paradigmatu usilování o „novinky“.

Podle Kuhna existují pouze tři normální hlediska konkrétního výzkumu:

1. Třída faktů, které paradigma označilo za obzvláště podstatné pro poznání povahy problému
2. Třída faktů, která směřuje k tomu, aby mohla být přímo srovnávána s předpověďmi paradigmatické teorie. Snaha vyjádřit shodu je typem normální experimentální práce, která je ještě více závislá na paradigmatu než třída faktů první.
3. Třetí třída experimentů spočívá ve shromažďování faktů v rámci normální vědy. Sestává se z empirického bádání s účelem artikulace paradigmatické teorie, aby bylo možné nalézt její řešení.

⁶ PERCIVAL, Keith. *The Applicability of Kuhn's Paradigms to the History of Linguistics*. Language, sv. 52, 2, s. 286

Malá oblast teoretické práce normální vědy spočívá v tom, že se použije existující teorie k prognóze faktických informací s vlastní hodnotou.⁷ Práci s teorií vědci používají proto, aby mohli předpovědi porovnat s experimentem. Cílem takových srovnání je možnost poukázat na nové užití paradigmatu nebo případně na zpřesnění používaného.

2. 4 Normální věda jako řešení hádanek

Existují velmi významné paralely mezi problémy normální vědy a hádankami. Kritériem hádanky je jistota existence jejího řešení. Zde vidíme první paralelu: Vědecká komunita spolu s novým paradigmatem získává kritérium pro výběr problémů, u kterých volba paradigmatu předpokládá existenci řešení. Další výraznou paralelou je nutná existence pravidel vytyčujících hranice řešení a postup, jakým je tohoto řešení dosahováno. Pro normální vědu pravidla představují explicitní vyjádření vědeckých zákonů, pojmů a teorií.

Kuhn výslovně trvá na tom, že nelze stavět rovnítko mezi pojem paradigma a pravidlo. Tudíž i určování společných paradigmat není týmž jako určování společných pravidel. Pravidla bývají společná široké skupině vědců, což v žádném případě nelze říci o paradigmatech. Vědec, který studuje stejné knihy a pracuje se stejnými vědeckými výsledky jako kolega, může dospět ve výsledku ke zcela odlišnému paradigmatu.

Z tohoto důvodu Kuhn považuje paradigma za přednostní před pravidly, protože paradigma mohou určovat normální vědu i bez jakéhokoli zásahu pravidel, které by bylo potřeba definovat. Taková situace ovšem může nastat pouze tehdy, pokud vědecké společenství přijímá bez jakýchkoli námitek již dosažená řešení problémů. V případě, že paradigma začnou být zpochybňována, důležitost pravidel narůstá a jejich určení je tedy na místě.

⁷ KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 41

2. 5 Vědecké revoluce

Vědecká revoluce je taková nekumulativní událost ve vývoji vědy, v níž je staré paradigma cele nebo částečně nahrazeno novým, které je s tím původním neslučitelné.

Kuhnovy oblíbené příklady vědeckých revolucí, které teoreticky vyzdvihuje, jsou spojené se jmény Koperníka, Newtona, Lavoisiera a Einsteina. Role osamocенého inovátora je pro Kuhnovskou koncepci vědecké revoluce základní.⁸

Jak však sám Kuhn upozorňuje, existují kromě těch velkých i revoluce malé. Některé totiž probíhají pouze v rámci jednoho vědního podoboru. Může se stát, že takováto revoluce nemusí vůbec zasáhnout ostatní oblasti vědní disciplíny.

Termín revoluce bývá obecně spojen s pojmem objev. Takový revoluční objev podléhá procesu, který nutně musí nějakou dobu trvat. Přiřazení konkrétního časového okamžiku není nikdy možné a připsání objevu jedinci je možné jen výjimečně.

Proces objevu může být zjednodušeně popsán následovně: Na základě pokusné teorie jsou realizovány experimenty, pokud dojde ke shodě mezi teorií a experimentem, dochází k objevu a potvrzená teorie se stává paradigmatem.

Charakteristikami objevů jsou: Uvědomění si anomálie, postupný vznik poznání v oblasti pojmové i poznání založeném na pozorování a následná změna kategorií paradigmatu a postupů, kterou provází odpor.⁹

Avšak objevy nejsou jediným důvodem změn paradigmatu. Stejně důležitou (ne-li důležitější) roli hraje samotné uvědomění si anomálie, jejíž charakteristickým rysem je, že vytrvale vzdoruje přizpůsobení se stávajícímu paradigmatu.

⁸ PERCIVAL, Keith. *The Applicability of Kuhn's Paradigms to the History of Linguistics*. Language, sv. 52, 2, s. 285

⁹ KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 72

Vznik nové teorie vyžaduje rozsáhlé zničení předchozího paradigmatu a také výrazné posuny v problémech a technikách normální vědy. Pro tyto události je typické, že jim předchází období nejistoty, vzniklé ze selhávání snah o nalezení patřičného řešení hádanek. Selhávání pravidel je předehtou pro hledání nových. Nová teorie je přímou odpovědí na krizi.

Kuhn na základě tří příkladů revolucí vyvozuje, že: Problémy, kvůli kterým došlo ke vzniku nové teorie, byly všechny známy dlouhou dobu. Řešení každého z těchto problémů bylo přinejmenším zčásti předjíáno v průběhu doby, během níž ve vědě nedošlo k žádné krizi a všechna tušení problémů byla ignorována.

V Dodatku z roku 1969 Kuhn definici revoluce zjemňuje. Tvrdí, že revoluci vnímá jako zvláštní druh změny, při které dochází k rekonstrukci toho, čemu určité společenství důvěřuje. Zároveň se nemusí jednat o velkou změnu (mimo společenství se nemusí zdát revoluční vůbec). Dále v dodatku upravuje i teze o nezbytnosti krize jako podmínce revoluce. Krize podle něj mají být předehtami k revolucím, mají poskytovat sebeopravný mechanismus, zajišťující, aby rigidita normální vědy nenarůstala dál.

Velmi důležitým tvrzením, se kterým Kuhn přichází je, že paradigmatu nejsou v žádném případě opravitelná, normální věda vede pouze k rozpoznání anomálie a k následné krizi. Důležitost předchozích krizí spočívá i v tom, že vědci, kteří zkušeností krize neprošli, se jen velmi těžko přiklánějí na stranu nového paradigmatu. Aby nové paradigma mohlo zvítězit, potřebuje nutně získat podporu některých lidí, kteří budou teorii rozvíjet, dokud vytvoří praktické argumenty, které by mohly pomoci konverzi dalších odborníků dané vědní disciplíny.

Bez víry v paradigmatu by normální věda vůbec nemohla existovat. Pro vědce změny paradigmatu znamenají rozdílné vidění světa jejich vědeckého působení, a to i přesto, že po revoluci věda zachovává většinu stejných postupů, pracovních nástrojů, popisuje jevy stejnými termíny jako v předrevoluční fázi. Postup verifikace teorie se podobá přírodnímu výběru, z daných možností si vybírá ty nejvíce životaschopné.

2. 6 Neviditelnost revolucí

Spousta revolucí bývá všeobecně nazývána příspěvkem k vědeckému poznání. Tato neviditelnost revolucí je způsobována vlivem autoritativních zdrojů: vědeckými učebnicemi, populárně-naučnými a filozofickými pracemi.

Všechny tyto tři kategorie mají společné to, že představují samy sebe jako artikulovaný soubor problémů, dat a teorií, vztažených k tomu paradigmatu, které právě vědu ovládá.

Učebnice popisují slovník a syntax soudobého vědeckého života.

Popularizační práce popisují totéž, jen berou jazykový ohled na běžného uživatele.

Filozofické práce rozebírají logickou stavbu celého vědeckého poznání.

Nejdůležitějším společným jmenovatelem je to, všechny zaznamenávají výsledek minulé revoluce. Výrazné je to především u učebnic, neboť vždy, když se změní jazyk, struktura problémů nebo standardy normální vědy je potřeba učebnice aktualizovat. Při takovémto přepisování se zakrývá role i samotná existence revoluce. Výsledkem přepisování je snaha dějiny zobrazit jako lineární nebo kumulativní podnik, v jehož výsledku věda dosáhla současného stavu řadou objevů a nápadů, které spojením dohromady tvoří jeden rámeček vědění.¹⁰

Z výše zmíněného vyplývá, že pedagogické postupy předem určují pohled na povahu vědy, na roli objevu i vynálezece.

3. Odkaz Struktury vědeckých revolucí

Zmiňovala jsem se, že dílo Thomase Samuela Kuhna je vnímáno jako převratné. Pravdou je, že se již od 20. let 20. století začala objevovat kritika pozitivismu, a to převážně mezi kontinentálními filozofy. S myšlenkou, že pozitivistické shromažďování vědeckých poznatků není vypovídajícím obrazem

¹⁰ KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 139

historie vědy, přišli např. E. Cassirer, G. Bachelard, L. Fleck a především A. Koyré, kterému je Kuhn podle vlastních slov intelektuálně vděčen.¹¹

3. 1 Antipozitivistický obrat

Koyrého přínos se dá zjednodušeně formulovat tak, že připouštěl vliv náboženství a metafyziky na vědecké myšlení, upozornil na úzké spojení vědy s filozofií a teologií, a především nahradil lineárně-kumulativní model historie vědy teorií o existenci minimálně jedné diskontinuity v jejím vývoji.

Nastal tzv. Antipozitivistický obrat, ve kterém hrál výraznou roli i T. Kuhn. Mezi další antipozitivisty můžeme počítat N. R. Hansona, M. Hesseovou, P. Feyerabenda. Nyní v krátkosti představím pozitivismus, protože z něj, nebo přesněji z jeho kritiky vyrůstají hlavní vědní směry 20. století.

3. 2 Pozitivismus

Základy pozitivistické filozofie formuloval Auguste Comte (1798–1857). Mezi jeho hlavní znaky patří odsuzování spekulativního poznání (teologie, metafyzika), stadiální pojetí dějin a vyzdvihování empirických metod a indukce.¹² Pozitivní věda nehledá příčiny, ale shromažďuje fakta a zkoumá jejich vzájemné vztahy. Obecné vztahy pak formuluje v podobě zákonů, které mají předpovídat přírodní a společenské jevy.¹³ Nyní nastíním hlavní metodologické rysy pozitivistické historiografie vědy.

¹¹ Alexander Koyré (1892–1964) zbavil historiografii vědy mnoha pozitivistických zjednodušení a přinesl do ní metodologické podněty, které byly faktickou základnou pro poválečné období. Důležitost Koyrého přínosu je znázorněna i tím, že se období mezi lety 1945–1965 nazývá Koyrého paradigma. V tomto období publikují autoři, kteří jsou považováni za první generaci profesionálních historiografů vědy (T. Kuhn, I. B. Cohen, S. Drake)

¹² ŠPELDA, Daniel. *Proměny historiografie vědy*. Praha: Filosofia, 2009. s. 39

¹³ ŠPELDA, Daniel. *Proměny historiografie vědy*. Praha: Filosofia, 2009. s. 38

3. 2. 1 Funkce omylu

George Sarton ¹⁴ (1884–1956) považuje historii omylů za užitečnou součást dějin, protože tyto omyly představují přehled věcí, kterým by se vědci nadále měli vyhnout. Omyl a spekulace tudíž představují „nutné zlo“ ve fázi formování vědeckého poznání. Jejich popis vytvořil možnost pro přednesení správných metod a postupů.

3. 2. 2 Kumulativismus

V dějinách vědy dochází k nepřetržitému přibývání teorií a poznatků, které má stadiální charakter. Stadiální zákon připouští, že při přechodech vědění z jedné fáze do druhé došlo k zásadnímu obratu ve způsobu myšlení. Tyto přechody jsou reprezentovány kumulováním poznatků, které se hromadí do chvíle, ve které dojde k plynulému přechodu do dalšího stádia. V historii vědy tak nedochází k žádným diskontinuitám nebo revolucím, celý proces má kumulativní a kontinuální charakter. Jedná se o přirozený historický proces, který si nežadá bližší vysvětlení. Novější teorie a objevy jsou vždy dokonalejší než ty předchozí.

3. 2. 3 Sjednocování různosti

Pozitivistická představa dějin vědy vychází z toho, že v jednom historickém okamžiku existuje několik podob vědeckého bádání, které se nacházejí v různých vývojových stádiích. Pozitivistická historiografie se s tímto principem vyrovnávala tak, že vytvářela propracované dějiny vědy, rozčleněné do fází, stupňů a stádií, jimiž procházely jednotlivé obory. ¹⁵

Pozitivismus byl metodologické stanovisko, nebo také způsob myšlení, který převládal ve vědě od 18. do počátku 20. Století. Jeho metoda vycházela ze sběru faktů, ale neodhalovala jejich funkce a významy.

¹⁴ G. Sarton je jedním z nejvýznamnějších představitelů pozitivismu a zároveň je i zakladatelem samostatného oboru historiografie vědy.

¹⁵ ŠPELDA, Daniel. *Proměny historiografie vědy*. Praha: Filosofia, 2009. s. 50

Pozitivistická historiografie vědy sklídila kritiku převážně kvůli tomu, že její kulturně osvětový prvek upozadoval samotné historické bádání, obraz dějin byl proto zkreslený a neodpovídal standardům historického výzkumu.¹⁶ Další výtka směřovala k tomu, že pozitivismus neodpovídal na otázky a problémy, shromažďoval fakta, ale nenabízel odpovědi.

3. 3 Kritika Kuhna

Záhy po vydání *Struktury vědeckých revolucí*, se objevily odmítavé reakce ze strany vědeckých společenství. Vědcům se nelíbilo, že Kuhn podkopal představu vědce jako hrdinného hledače pravdy. Objevila se parodická zpracování jeho teorie, která zjednodušovala jeho koncepci. „Popisovali vědu jako dlouhá období nudy přerušované výbuchy iracionální deviace.“¹⁷

Filozofům vědy zase vadil Kuhnův relativismus a jeho *Strukturu vědeckých revolucí* označovali za „nepůvodní, suchopárnou a zmatenou“.¹⁸

3. 4 Odkaz Struktury vědeckých revolucí

Koncem šedesátých let se ovšem Struktura začala jevit jako revoluční dílo, záhy se stala nejvlivnější akademickou publikací dvacátého století. Pojetí paradigmatu se přeneslo do dalších oblastí jako např. politická věda a ekonomie. Filozof vědy Ian Hacking vytvořil přehled pojmů, pro které zveřejnění *Struktury vědeckých revolucí* znamenalo konec:

Realismus: věda je pokusem poznávat skutečný svět, pravdy o světě jsou věrné bez ohledu na to, co si lidé myslí, vědecká pravda odráží některé aspekty skutečnosti

Vymezení: existuje ostré vymezení mezi vědeckými teoriemi a ostatními druhy věroučných systémů

¹⁶ ŠPELDA, Daniel. *Proměny historiografie vědy*. Praha: Filosofia, 2009. s. 70

¹⁷ SARDAR, Ziauddin. *Thomas Kuhn a vědecké války*. Praha: Triton, 2001, s. 32

¹⁸ SARDAR, Ziauddin. *Thomas Kuhn a vědecké války*. Praha: Triton, 2001, s. 32

Kumulace: věda je kumulativní a staví na tom, co je už známo

Rozdíl mezi pozorovatelem a teorií: existuje velmi ostrý kontrast mezi výsledky pozorování a teoretickými tvrzeními

Základy: pozorování a experiment poskytují základy pro potvrzení hypotéz a teorií

Deduktivní struktura teorií: testování teorií postupuje vyvozováním předpokládaných výsledků pozorování z teoretických postulátů

Přesnost: vědecké pojmy jsou značně přesné a termíny užívané ve vědě mají pevný význam

Objev a potvrzení: objev a jeho potvrzení se děje v různých kontextech, měli bychom odlišovat psychologické nebo sociální okolnosti, za nichž dojde k objevu, od logického základu pro potvrzení víry ve fakta, která byla objevena

Jednota vědy: měla by existovat jedna věda o jednom reálném světě, méně hluboké vědy lze zredukovat na hlubší: psychologie se dá zredukovat na biologii, biologie na chemii, chemie na fyziku.¹⁹

4. Strukturalismus

Strukturalismus je ve své podstatě způsob přemýšlení o světě, zabývající se převážně vnímáním a popisem struktur. Velmi zjednodušeně může být formulován tak, že podstata každého prvku nemá význam sama o sobě, ale že je definována vztahy k ostatním prvkům, které se vyskytují ve stejné konkrétní situaci (je součástí integrální struktury).

Jedna z nejzajímavějších definic struktury pochází od Jeana Piageta. Ten vidí strukturu jako uspořádání prvků řídicí se třemi základními principy: celostí, transformací a seberegulací.

¹⁹ SARDAR, Ziauddin. *Thomas Kuhn a vědecké války*. Praha: Triton, 2001, s. 33-34

Celost znamená vnitřní soudržnost, ve které jsou konstitutivní prvky podřízeny vnitřním zákonům struktury. Tyto zákony převažují nad individuálními vlastnostmi daného prvku mimo strukturu.

Transformací je míněno to, že struktura není statická, veškerý materiál prochází řadou transformačních procesů, které zabraňují pasivitě soustavy.

Seberegulace je založena na tom, že transformační procesy se řídí vnitřními zákony, které je vyvolávají a zároveň izolují danou strukturu od ostatních systémů.

Mnohá pojetí strukturalismu vznikla v souvislosti s lingvistikou a antropologií, které jsou nejbližší „permanentním strukturám myšlení“, základním aspektům lidské přirozenosti.

Lingvistický strukturalismus považuje jazyk za systém, jehož části nelze zkoumat odděleně od jejich funkcí, přísně odlišuje popis jazyka v určitém okamžiku od historického pohledu. Především ale považuje jazyk za společenský jev, který má především komunikační funkci.

4. 1 Ferdinand de Saussure a vznik strukturální jazykovědy

Práce Ferdinanda de Saussura představuje základy strukturalismu, ke kterým se hlásí většina pozdějších směrů²⁰. Ostatní směry pak alespoň respektují jeho hlavní principy.

Saussure se lingvistice začal věnovat po svém odchodu ze Ženevy do Lipska. Tam právě docházelo ke sporům mezi dvěma generacemi lingvistů, z mladší vyrostl nový mladogramatický jazykovědný směr. Lipsko se záhy stalo nejdůležitějším střediskem světové lingvistiky. Vědecká situace, ze které Saussure vycházel, byla založena na tom, že „jazyk byl vnímán jako agregát samostatných jednotek (slov), ke kterým je připojen jednotlivý význam. Celek jazyka pak existuje v diachronním rozměru, který jazyk podrobuje zachytitelným zákonům změny.“²¹

²⁰ Pražská škola, Kodaňská škola a Ženevská škola

²¹ HAWKES, Terence. *Strukturalismus a sémiotika*. Brno: Host, 1999, s. 16

4. 1. 1 Kurs obecné lingvistiky

Saussure od počátku svého bádání vykazoval výrazné odlišnosti od principů mladogramatických, a to především vztahovým pohledem na jazyk, při kterém posuzoval jazykové jevy jako součást systému. Jeho myšlenky jsou shrnuty v knize *Cours de linguistique générale* (Kurs obecné lingvistiky), která je poskládána ze zápisků a poznámek posluchačů jeho přednášek z let 1907–1911. Poznámky byly sesbírány ze tří cyklů přednášek o obecné lingvistice, které navštěvovala jen hrstka většinou nelingvistických studentů. První proběhla v roce 1907 a věnovala se hlavně diachronii a fonologii. Druhá se uskutečnila mezi lety 1908–1909. Zde byly probírány problémy jazyka, úvod do jazykovědy a indoevropistiky. V posledním cyklu 1910–1911 byly přednášeny nejzásadnější otázky diachronie, geografie, písma, klasifikace jazyků a jazyky obecně.²²

Kniha vyšla posmrtně v roce 1916 v redakci dvou Saussurových žáků Charlese Ballyho a Alberta Séchehaye.

Kurs přináší především tezi, že jazyk by se neměl zkoumat pouze diachronně a z hlediska jednotlivých prvků, ale měl by se zkoumat také synchronně a z hlediska vztahů mezi jednotlivými částmi. Tím, že Saussure trval na významu synchronního zkoumání jazyka, které bylo pochopitelně oddělené od diachronního, umožnil poznat strukturní vlastnosti jazyka jak v jeho vývoji, tak i v konkrétním okamžiku.

Další dichotomií, se kterou Saussure přišel, byl rozdíl mezi langue a parole. Langue je souborem pravidel, jimiž se řídí mluvčí jazykového společenství. Je abstraktním systémem respektovaným všemi mluvčími téhož jazyka. Parole je individuálním, konkrétním autentickým sdělením vysloveným jedincem v daném okamžiku. Konkrétní promluva může být realizována pouze na základě znalosti a dodržování pravidel systému jazyka.

²² Poznámky z přednášek byly sesbírány od devíti studentů. Následně se na jejich základě autoři knihy pokusili rekonstruovat Saussurovo učení. Sám Saussure své koncepty přednášek ničil a od vydání knihy *Mémoire* roku 1978 v zásadě téměř nepublikoval. Proto je pochopitelná kritika ze strany historiografa lingvistiky Koernerera, který tvrdil, že většina lingvistů znala a zná Saussurovo dílo pouze ze zjednodušených výkladů nebo z učebnic.

K dalším důležitým částem knihy patří i pasáže o pojetí jazyka jako systému, o jeho společenském charakteru a o jazykovém znaku.

4. 1. 2 Význam Saussura v dějinách lingvistiky

Některé ze zásad přednesených Saussurem byly vysloveny již v dřívějších dobách. Saussure znal dobře názory svých předchůdců i současníků²³ a některé z jejich myšlenek použil ve své teorii jazyka. Vybral samozřejmě ty teorie, které byly nejvíce slučitelné s jeho pohledem na jazyk. Tyto názory rozpracoval, přehodnotil a systematicky vyložil. Zároveň je doplnil vlastními myšlenkami a vytvořil tak zcela nový pohled na jazykovou teorii.

Kdyby nebylo Saussura, nejspíše by se objevil někdo jiný, kdo by přehodnotil tehdejší lingvistiku podobným způsobem, což však vůbec neubírá z významu, který pro moderní lingvistiku Saussure představuje. Dochovala se rada Saussura jeho studentovi A. Riedlingerovi (který později pomáhal sestavit *Kurs obecné lingvistiky*), která zněla: „Nejlepší způsob, jak postupovat, by bylo si vzít výklady, které užívají dobří lingvisté, když mluví o statistických jevech, a všimnout si omylů a iluzí, které obsahují.“²⁴

Hlavní Saussurova zásluha je tedy taková, že jako jediný dokázal syntetizovat poznatky své doby v řádný rigorózní systém, kterým vytvořil „celý modus myšlení, celou strukturu zájmů a hodnot, v níž dodnes zůstávají všechny centrální diskuze lingvistiky.“²⁵

Na závěr je potřeba zmínit, že vzhledem k tomu, že během svého života téměř nepublikoval, zůstal značně izolován od svých současníků. Byl si vědom toho, že

²³ Např. Humboldt byl Saussurovým předchůdcem v oblasti systémovosti jazyka. Whitney se již dříve věnoval teorii jazykového znaku (dochoval se cenný rozbor jeho díla napsaný Saussurem). Významný vliv na něj měli i představitelé Kazaňské školy (Jan Baudouin de Courtenay a Mikolaj Kruszewski). Sám vystudoval pod vlivem Mladogramatiků (zdrojem inspirace mu byla v negativním smyslu i práce Hermána Paula). Nemalý vliv na něj měla sociologie E. Durkheima, ...atd.

²⁴ SAUSSURE, Ferdinand de, Albert RIEDLINGER a Tullio DE MAURO. *Kurs obecné lingvistiky*. Editor Albert Sechehaye, Charles Bally. Překlad František Čermák. Praha: Academia, 1996, s. 19

²⁵ SAUSSURE, Ferdinand de, Albert RIEDLINGER a Tullio DE MAURO. *Kurs obecné lingvistiky*. Editor Albert Sechehaye, Charles Bally. Překlad František Čermák. Praha: Academia, 1996, s. 20

tehdejší jazykovědná situace bude potřebovat radikální změnu, sám ale veřejně nikdy nevystoupil a nedeklaroval své názory. V roce 1894 psal svému příteli A. Meilletovi, že prožívá hlubokou depresi a pocity marnosti z představy práce, kterou je potřeba v lingvistice vykonat. Zůstal tak utajenou osobností výrazné změny, kterou prošla lingvistika na počátku dvacátého století.

4. 2 Základní lingvistické směry a osobnosti 19. a přelomu 20. století

4. 2. 1 Mladogramatikové

Mladogramatikové je vlastní označení dvou lingvistů Karla Brugmanna (1849–1919) a Hermanna Osthoffa (1847–1909), kteří se názorově rozešli se svým učitelem Georgem Curtiusem (1820–1885). Brugmann s Osthoffem vyhlásili roku 1878 zrod nové lingvistiky, kterou položili do protikladu s lingvistikou svých učitelů. Mladogramatikové věnovali pozornost převážně fonetickým změnám a diachronnímu pohledu na jazyk (zabývali se ale i vztahem jazyka a myšlení atd.). Nejvýznamnější tezí je nevyhnutelnost fonetických zákonů (kromě analogie nepřijímali možnost existence výjimek v hláskových změnách). Z filozofického hlediska měl mladogramatický směr velmi blízko k pozitivismu.

Za vrcholné dílo mladogramatismu jsou považovány *Principy dějin jazyka* Hermanna Paula z roku 1880.

4. 2. 2 Wilhelm von Humboldt

Humboldt (1767–1835) se odlišoval od ostatních stoupenců srovnávací gramatiky tím, že věnoval pozornost současným živým jazykům, na než nahlížel jako na celek. Snažil se klasifikovat jazyky podle jejich struktury. Jazyk vnímal jako vrozenou lidskou vlastnost, která vznikla jako výplod lidského mozku. Wilhelm von Humboldt přinesl mnoho různorodých teorií, bohužel však často pracoval nevědeckými metodami, které vedly ke kontroverzním a lingvisticky málo fundovaným závěrům.

4. 2. 3 William D. Whitney

Whitney (1827–1894) je vnímán rozporuplně: Buď jako zakladatel americké lingvistiky, nebo jako pouhý epigon evropské lingvistiky. Saussure mu přiznává prvenství v rozpracování teorie znaku i v myšlence o arbitrárním charakteru jazykového znaku. Dále Whitney rozlišoval artikulovanou řeč a ostatní komunikační prostředky. Všechny zmíněné teze a jiné principy prezentoval ve své publikaci *Life and Growth of Language* (Život a růst jazyka z roku) 1875.

4. 2. 4 Kazaňská škola

Zakladateli a předními představiteli Kazaňské školy byli Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929) spolu s jeho žákem Mikolajem Kruszewskim (1851–1887). Mezi jejich největší přínos moderní lingvistiky patří rozlišování jazyka na individuální jazyk a jazyk určitého sociálního společenství, čímž inspirovali Saussura k vytvoření dichotomie langue a parole.

Baudouin de Courtenay později přišel i se základy fonologie, kterou dále zpracovával Saussure a především pak Pražská lingvistická škola.

4. 2. 5 Moskevská škola

V polovině 70. let 19. století se zrodila v Moskvě lingvistická škola, jejíž zakladatelem a vůdčí osobností byl Filip Fedorovič Fortunatov (1848–1914). Jako většina lingvistů té doby se věnoval zákonitostem fonetického vývoje, ale poukazoval současně na význam struktury určitého jazyka. Zdůrazňoval jeho společenský charakter a nutnost vnímat jeho dvojí povahu, čímž opět posloužil jako zdroj inspirace pro švýcarského lingvistu.

4. 3 Český strukturalismus

Český strukturalismus patří mezi školy ovlivněné strukturálními myšlenkami: „Strukturalismus, ať už míníme Trubeckého fonologii, Hjelmslevovu glosematiku, Kurylowiczovy koncepce nebo Chomského obecnou gramatiku, není zdaleka jednotným hnutím, ale objevuje se v různých podobách. (...) Jediná věc, který

strukturalisty spojuje, je to, že se všichni v menší či větší míře dovolávají de Saussura jako svého učitele nebo alespoň jako svého předchůdce.²⁶

Český strukturalismus je spojen s Pražským lingvistickým kroužkem, který byl oficiálně vyhlášen 6. října 1926.²⁷

První schůzky kroužku se zúčastnili Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, Vilém Mathesius, Jan Rypka a Bohumil Trnka a Mathesiův zahraniční host Henrik Becker. Právě jeho přednáškou *Der europäische Sprachgeist* se začala psát historie Pražského lingvistického kroužku. Jelikož přednáška rozproudila živou debatu, zúčastnění se dohodli, že se budou setkávat pravidelně. Začalo tzv. „klasické období“, které trvalo až do roku 1939.

Klíčovou postavou kroužku byl Vilém Mathesius, který byl od jeho zrodu až do své smrti v roce 1945 jeho předsedou. Patnáct let před založením kroužku přednesl Mathesius přednášku s názvem *O potenciálnosti jevů jazykových*, ve které formuloval některé ze základních principů pozdějšího pražského funkcionalismu.²⁸

Za myšlenkové vůdce a tvůrce Pražské školy jsou často označováni Jakobson a Trubeckoj. P. Sériot označuje Pražskou školu dvacátých a třicátých let za východní variantu strukturalismu, značně se odlišující od ostatních škol hlásících se ke strukturalismu (zvláště Ženevské školy). Sériot vůbec nepočítá s přínosem domácích lingvistů.

V článku *Deset let Pražského lingvistického kroužku* se Vilém Mathesius o spolupráci s mladými ruskými badateli zmiňuje, že se již ve vrcholné fázi Pražské školy ozývaly „nepřející“ hlasy, které tvrdily, že práce Kroužku není ničím více než jen českou aplikací ruských směrů v jazykovědě i literární vědě. Mathesius se brání tím, že již před příchodem Rusů bojoval proti převládajícímu mladogramatickému

²⁶ SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek: intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 2002, s. 27–28

²⁷ Ve skutečnosti se jednalo až o třetí schůzku. První proběhla 13. března 1925 za účasti Mathesia, Trnky a Karcevského. Druhá se uskutečnila 14. října 1925 ve stejném složení, ke kterému přibyl ještě Havránek. Za první schůzi byla nakonec označena ona slavná ze 6. října 1926.

²⁸ Pražská škola nesla původně název lingvistika funkčně-strukturální. V pojetí Kroužku se na slovo funkce pohlíželo jako na úkol, nikoliv závislost. Tudíž pražská škola řeší problémy semiologické.

směru. Také se hájí tím, že veškeré vědecké bádání probíhá z velké části tak, že se rozvádějí a nově uplatňují metody a myšlenky převzaté odjinud.

Právě zapříčiněním českých činitelů Havránka, Trnky, Zubatého a Mathesia došlo k ustanovení Kroužku v Praze a ne např. ve Vídni, kde působili Trubeckoj, Buhler, Kretschmer, nebo Luick. Josef Zubatý²⁹ předal svým žákům (především Havránkovi) kritický názor na převládající mladogramatismus, ačkoliv nepoložil „spolehlivý základ pro novou periodu bádání jazykozpytného.“³⁰

Dle vlastních slov Vilém Mathesius vytvořil Pražský lingvistický kroužek za účelem rozpracovávání jeho vlastních vědeckých myšlenek.

Nejspíše nejpřímějším propojením českého strukturalismu se Saussurem je postava Sergeje Karcevského, který Saussura osobně znal. Josef Vachek podotýká, že *Kurs obecné lingvistiky* měl na členy Kroužku vliv až po svém druhém vydání v roce 1922. Mathesius mluví již o roce 1919. Až v roce 1927 vznikají dva rozborů Kursu a Ženevské školy autorů Mathesia a Trnky. Znalost Kursu byla dle Skaličky samozřejmostí. Pražská škola dále rozvíjí (často kriticky), mnoho aspektů Saussurova díla (oblast fonému, jazykového systému, promluvy).

Patrick Sériot cituje Petera Steinera: „Jedním ze základních zdrojů inspirace Pražského lingvistického kroužku bylo právě dílo F. De Saussura, a to zejména jeho pojem „langue“.“³¹

Toto tvrzení částečně potvrzuje i Trubeckoj, jehož *Základy fonologie* výslovně vycházejí ze saussurovské dichotomie langue a parole.³²

²⁹ Josef Zubatý byl k mladogramatickým tezí skeptický, ne-li přímo odmítavý. Neoplýval ovšem organizačním talentem.

³⁰ VACHEK, Josef. *Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné*. Jinočany: H, 1999, s. 32

³¹ SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek: intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 2002, s. 27

³² Částečně proto, že se jedná o jedinou kladnou zmínku Trubeckého o Saussurovi v celém Trubeckého díle. Naopak v dopise ze dne 17. 5. 1932 Trubeckoj píše Jakobsonovi, že po opětovném přečtení Kursu v něm nenašel nic víc než veteš. SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek: intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 2002, s. 28

4. 3. 1 Pražský lingvistický kroužek ve světě

Kroužek poprvé veřejně vystoupil na Prvním mezinárodním sjezdu lingvistickém v dubnu 1928 v nizozemském Haagu. Sjezdu se zúčastnila trojice ruských členů (Jakobson, Karcevskij, Trubeckoj) a V. Mathesius. Mathesius považoval účast na tomto sjezdu za deklarování svých vědeckých poznatků. Sjezd byl pro většinu zúčastněných velikým překvapením, protože se všichni domnívali, že jejich odklon od klasických dogmat zůstane osamocený, případně se stane terčem debat. Nakonec ale došli k závěru, že mladí vědci z různých zemí sdílejí stejné koncepte.

Možná trochu opomíjenou událostí tohoto sjezdu se stalo Mathesiem uspořádané setkání českých lingvistů se zástupci Ženevské školy Ballym a Sechehayem a profesora Meyera-Lübkeho. Domluvili se na vypracování jednotného lingvistického programu „nové lingvistiky“, který byl 12. dubna jednohlasně plenárním zasedáním sjezdu schválen.

4. 3. 2 Teze

Kroužek reprezentovaný Havránkem, Jakobsonem, Mathesiem a Mukařovským, spolu s M. Weingartem, vypracoval podrobnou koncepci jazykovědné analýzy, kterou následně představili na Prvním mezinárodním sjezdu slavistů, pořádaném v Praze následujícího roku. Tyto *Teze předložené prvému sjezdu slovanských filologů v Praze 1929* vypovídají o jasně strukturální orientaci jazykovědy. Jazyk je vnímán jako funkční systém a každá jeho část je posuzována podle toho, jakou funkci v jeho systému zastává. Teze obsahují pojednání obecně lingvistické i slavistické, synchronnost i diachronnost, fonologii, gramatiku i lexikologii, rozdíly mezi mluveným a psaným jazykem, spisovný jazyk a jazykovou kulturu, typologii a jazyk básnický. Část je věnována i staroslověnině, transkripci, všeslovanskému jazykovému atlasu apod.

4. 3. 3 Fonologie

Na prosinec 1930 Kroužek svolal do Prahy Mezinárodní fonologickou konferenci. Fonologie se totiž stala zásluhou především Trubeckého a Jakobsona „vlajkovou lodí“ Pražského lingvistického kroužku.

Jejich funkčně-strukturální rozbor zvukové stránky řeči spojoval Kroužek s tradicí Baudouina de Courtenay a lingvistikou americkou reprezentovanou Edwardem Sapírem, Ottou Jespersenem a Britem Danielem Jonesem. Z výše uvedeného je patrné, že Mathesius do výčtu nezapočítal Ferdinanda de Saussura, ani nikoho ze Ženevské školy.

5. Vilém Mathesius

„Though he was the organizer and guiding spirit of the Circle, he is often considered a shadowy figure, *en éminence grise*, even a mere figurehead compared to such men as Roman Jakobson, Prince Nikolaj Trubetzkoy, or Jan Mukařovský. Some of the comparative obscurity of Mathesius is due simply to the fact that most of his writings are in Czech.“³³

(Ačkoliv byl organizátorem a vůdčím duchem Kroužku, byl často považován za šedou eminenci, *en éminence grise*, jen pouhou loutku ve srovnání s takovými muži jako Roman Jakobson, princ Nikolaj Trubeckoj nebo Jan Mukařovský. Částečný vliv na to, že je Mathesius neznámý, má i skutečnost, že téměř všechny jeho spisy jsou v češtině.)

5. 1 Studia

Vilém Mathesius se narodil 3. srpna 1882 v Pardubicích. Rodina se přestěhovala do Kolína, kde Mathesius strávil svá gymnazijní léta. Na Filozofickou fakultu univerzity Karlovy nastoupil v roce 1901. Studoval germanistiku, romanistiku a také slavistiku (pět semestrů). Na přednášky a semináře anglické

³³ MATHESIUS, Vilém. *Paměti a jiné rukopisy*. Editor Josef Hladký. Praha: Karolinum, 2009, s. 10

filologie chodil Mathesius na pražskou univerzitu německou, protože v té době obor anglistika nebyl na české univerzitě zaveden.

Na slavistice byl žákem prof. Gebauera, patriarchy české slavistiky a významného mladogramatika. Na něj Mathesius nevzpomínal zrovna s láskou, protože se v seminářích aplikovaly výsledky, ke kterým došel Gebauer v rámci studia historické češtiny a seminář měl spíše charakter literární historie. Gebauer byl navíc pověstný svým pedantstvím, vyžadoval po studentech přesné formulování jeho vlastních tezí. Sám Mathesius popsal tuto atmosféru následovně: „Bylo to ovzduší, v němž se jasně cítila přísnost vědecké metody a váha vědecké autority, ale v němž se nerodily myšlenky. Není divu, že se v něm nerodili ani docenti.“³⁴

Možný pocit křivdy Mathesius pociťoval při státních zkouškách, ze kterých měl nejlepší známky kromě obecné češtiny, ve které získal od Gebauera známku dobrou.³⁵

Ve svých pamětech vzpomíná Mathesius na prof. Zubatého, který se věnoval indoevropské filologii. Mathesius vyjadřuje lítost nad tím, že kvůli materiálu, kterému se Zubatý věnoval, se nemohl stát Mathesiovým důležitým činitelem v jeho vědeckém vývoji. Mathesius na postavu Zubatého později vzpomíná jako na nesmírně důležitého pokračovatele Gebauera. Po Gebauerově smrti v roce 1908 hrozilo riziko, že z okruhu jeho žáků nevystoupí žádná badatelská osobnost. Existovalo poměrně velké množství možných nástupců, všichni ale setrvali ve stínu osobnosti svého učitele a je pravděpodobné, že by vyšli cestou slepého epigonství. Místo nich se vedení bohemistiky ujal prof. Zubatý, který byl dokonalým Gebauerovým opakem a který dokázal udržet vysokou vědeckou úroveň jazykovědné bohemistiky.

Při rekapitulaci přínosu prvních čtyř semestrů na fakultě došel k závěru, že získal víceméně soustavný přehled vědeckého materiálu a aktuálního nazírání na něj,

³⁴ MATHESIUS, Vilém. *Paměti a jiné rukopisy*. Editor Josef Hladký. Praha: Karolinum, 2009, s. 203

³⁵ Gebauer, Mourek (germanista), Kraus (germanista) a Jarník (romanista) byla jména Mathesiových profesorů, kteří určovali jeho veškerou práci ve studovaných oborech.

v seminářích pak trochu praktického poučení o metodě vědecké práce.³⁶ Na způsobu přednášení mu vadilo, že se jako posluchač nedozvěděl o problematice svých oborů, ani o jejich teoretických základech. Kritizoval, že studentům byly předkládány hotové výsledky vědecké práce, u kterých se většinou neuvádělo, jak jich bylo dosaženo a v jakých oblastech přetrvávají spory.

Podle vlastních Mathesiových slov nebyl žákem ani jednoho ze svých profesorů. Přejal základy odborného vzdělání, ale cestu pro svou vědeckou práci si hledal sám. Ačkoliv se mu dostávalo drobných podnětů z různých stran, v jeho pracovním programu se začal prosazovat individuální směr práce.

Nejen, že si neodnesl velký přínos od svých profesorů, Mathesius se nesblížil ani se svými spolužáky.

5. 2 Akademická dráha

Univerzitní studia zakončil roku 1905 a ihned nastoupil na českou vyšší reálku na Starém městě, kde vyučoval francouzštinu a němčinu. V roce 1906 získal titul doktora z oblasti literatury prací *H. Taine jako kritik shakespearovský*. Roku 1909 habilitoval *Studii k dějinám anglického slovosledu*. Po habilitaci nastoupil jako vedoucí katedry anglického jazyka a literatury (na post byl dosazen tříčlenným výborem složeným z profesorů Mourka, Krause a Zubatého).

Mladý sedmadvacetiletý docent začal v atmosféře vládnoucí mladogramatické školy přednášet ne s ohledem na historický rozměr, ale výhradně s ohledem na jazyk současný.

Dne 22. prosince 1918 byl Mathesius schválen ministerstvem školství a kultury Československé republiky jako řádný profesor anglického jazyka a literatury.

Mathesiova akademická dráha byla ve srovnání s jeho současníky velmi přímočará a rychlá, bohužel trpěl vážnou oční chorobou, která ho vyřadila

³⁶ MATHESIUS, Vilém. *Paměti a jiné rukopisy*. Editor Josef Hladký. Praha: Karolinum, 2009, s. 208

z akademického dění v letech 1923–1925. Od třicátých let se ke zdravotním potížím připojila pravděpodobně tuberkulóza páteře.

Do zahraničí se dostal vlastně až v roce 1928, když jel reprezentovat Pražský lingvistický kroužek do Haagu. V roce 1931 se zúčastnil 2. mezinárodního kongresu lingvistů v Ženevě.

Při práci byl zcela odkázán na pomoc svých asistentů a několika studentů, protože nebyl schopný ani číst, ani psát.

Kvůli zhoršujícímu se zdraví snižoval svůj úvazek na univerzitě. Po vypuknutí Druhé světové války se uchýlil do rodného Kolína. Ke konci války se vrátil do Prahy, kde 12. dubna 1945 zemřel.

5. 3 Lingvistické vlivy na Mathesia

Za počátky svého jazykovědného směřování Mathesius považuje svá gymnazijní léta a to především díky profesoru Janu Němcovi, který své žáky seznámil se základy tradiční srovnávací lingvistiky.

Během svých vysokoškolských studií uvádí Mathesius za hlavní inspirátory svých vědeckých objevů dva zdroje:

1. německou lingvistiku směru humboldtovského (lingvisté seskupení okolo Steinthalova a Lazarusova časopisu *Zeitschrift für Völkerpsychologie* a techmerova *Internationale Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*. Z jednotlivých osobností zmiňuje Gabelentze, Kruszewského a Wegenera
2. kniha Wilhelma Viětora *Einführung in das Studium der englischen Philologie*, ke které se dostal přes svého profesora Mourka. Viětův text jej dále přivedl k pracím Henryho Sweeta a Otty Jesersena. U všech výše zmíněných našel vědecký jazykozpyt, tolik odlišný od směru mladogramatického.

Během studií pro něj byla cenným zdrojem informací několikátýdenní pracovní setkávání s norským slavistou Olafem Brochem, který se věnoval fonetice slovanských jazyků.

Mathesius ve své habilitační práci, ve které zkoumal dynamickou linii anglické věty, jako první využil metody práce na základě fonetických přepisů. Díky své habilitaci mohl začít přednášet v plném rozsahu a to způsobem odlišujícím se od převládajícího mladogramatického směru.

5. 4 O potenciálnosti jevů jazykových

Tato odlišnost se projevila již v jeho prvním přednáškovém kurzu, který proběhl v obou semestrech roku 1909/1910. Na základě tohoto stěžejního cyklu vznikla i přednáška *O potenciálnosti jevů jazykových*. Podle vlastních slov již tehdy pronášel teze, které daly vzniknout Českému strukturalismu a které formuloval dříve, než vyšel *Kurz obecné lingvistiky* de Saussura.

Termínem potenciálnost Mathesius míní statické kolísání a to statické kolísání řeči mezi jednotlivci uvnitř jazykových společenství. Mathesius v zásadě pracuje i se Saussurovskou dichotomií langue a parole. Tvrdí, že jazyk obsahuje všechny jazykové jevy (langue), které se pak vyskytují v konkrétních promluvách (parole).

Uvědomění si statické kolísavosti dokáže řešit množství lingvistických problémů, na které jazykovědci do té doby neznali odpověď.

Mathesius uplatňuje potenciálnost na třech rovinách jazyka: na rovině fonetické, morfologické a syntaktické.

5. 4. 1 Fonetická rovina řeči

V této rovině uplatňuje metodu objektivního experimentu. Zkoumá kvantitu anglických hlásek v jihoanglickém nářečí. Upozorňuje na to, že si dlouhou dobu fonetici uvědomovali složitost samohláskového systému. Rozlišení samohlásek na krátké, dlouhé a dvojhlásky je příliš zjednodušené a neodpovídá reálné výslovnosti. Mathesius se odvolává na dva významné fonetiky (Sweeta a Viětora), kteří navrhli nové rozdělení samohlásek podle jejich umístění ve slově.

Na základě experimentálního měření Mathesius dokazuje, že délka anglických samohlásek je staticky kolísavá, tato kolísavost je různá u různých hlásek a zároveň se pohybuje ve směru jedné linie, která tvoří statickou základnu hláskového systému (a určuje tak hranice určitého kolísání).

5. 4. 2 Morfologická rovina řeči

Mathesius se věnuje otázce samostatnosti slova ve větě.³⁷ Lingvistika brala samostatnost slova ve větě za samozřejmou věc, zejména kvůli obvykle zjednodušenému a zmrtvělému pravopisu. Moderní fonetické spolu s psychologicky orientovanými lingvistiky tuto samozřejmosti zpochybnili.³⁸

Fonetické hájili tezi, že slovo z proudu řeči zcela mizí. Existuje řada příkladů, kdy se ani lingvisté nejsou schopni shodnout, zda se v určitém případě jedná o jedno nebo dvě slova.

Mathesius se zaměřuje na problematiku tzv. rázu, na kterém lze snad nejlépe pozorovat různé formy jazykové potenciálnosti. V němčině a češtině je ráz potenciálním jevem, jehož výskyt je ovlivněn rychlostí a povahou řeči (v rychlém přednesu jde především o celé věty, ve slavnostním projevu existuje tendence segmentovat promluvu na jednotlivá slova).

Na základě svých výzkumů došel Mathesius k závěru, že existuje různá míra potenciálnosti v různých jazycích, která bývá proměnlivá v historickém vývoji jazyka.

³⁷ Mathesius považuje slovo za formální, nikoliv obsahovou jednotku řeči.

³⁸ např. Brugmann ve svém *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen* (1902–1904) a Meillet ve *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes* (1908)

5. 4. 3 Syntaktická rovina řeči

Při prvním tvoření věty je kladen větší důraz na její jednotlivé složky, při opakovaném pronášení věty ji mluvčí více vnímá jako celek, proto při opakovaném pronášení může se jinak nesamostatné ekliktické slovo posunout až k prvnímu slovu celé věty. Takto dokazuje Mathesius potenciálnost větného členění.

V rámci slovosledu se Mathesius věnuje i otázce, zda mají jednotlivé slovní druhy vlastní stupeň důrazu. Jeho teorie potenciálnosti smířila dvě strany sporu a to tak, že „stupeň důrazu každého slova je víceméně potenciální, ale vztah mezi důrazem a různými druhy slov se projevuje tendencemi, které nejsou tak absolutní, jak tvrdila jedna strana sporu, ale jsou mnohem znatelnější, než soudí strana druhá.“³⁹

5. 4. 4 Stylistika

První rozbor obsahové stránky řeči provedl Charles Bally, který se ve své knize *Traité de stylistique française* (1909) opakovaně zmiňuje o obsahové kolísavosti řeči, jejíž nejběžnějším druhem je kolísání mezi intelektuálními a afektivními prvky v řeči.

Mathesius upozorňuje na nesprávné používání termínů stylistika a rétorika, přičemž také upozorňuje na jejich vztah k lingvistice.

Stylistika se od lingvistiky liší cílem zkoumání. Lingvistika je věda, která zkoumá statický jazykový materiál jazykového celku v určité době, a zároveň jeho dynamické proměny v čase. Lingvistika zkoumá individuální řeč tak, že ve výsledku prokáže potenciálnost jazykového materiálu. Lingvistika postupuje od konkrétního k obecnému, stylistika naopak od obecného ke konkrétnímu užití jazykových prostředků.

Studie *O potenciálnosti jevů jazykových* představuje několik důležitých námětů pro lingvistiku. Prvním je důraz na potřebu statického (synchronního)

³⁹ O potenciálnosti jevů jazykových. MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, s. 9–28.

zkoumání jazyka, za druhé kolísání jazykových jevů vedlo Mathesia k vytvoření teorie o pružné stabilitě jazykové normy, nakonec Mathesius zdůrazňuje roli stylistiky a slohu řeči, jimiž se potenciálnost projevuje.

Mathesiovi bylo vytýkáno, že se příliš soustředí na roli individuálního řečníka, proto sám ve třicátých letech provedl korekturu, se kterou mu pomáhali jeho blízcí spolupracovníci Havránek a Jakobson.

6. Aplikace Kuhnovské teorie na dějiny lingvistiky

6.1 Vědecké revoluce a jazykověda

Kuhnovské pojetí paradigmatu je všeobecně považováno za nevhodné pro aplikaci na historii lingvistiky. Tuto nevhodnost především dokazuje to, že se nedají konkrétně datovat jednotlivé objevy a počátky lingvistických teorií. Nedají se stopovat konkrétní zlomy, které by představovaly neslučitelné vize světa. Dále je uváděn důvod, že změna paradigmatu představuje destrukci toho předcházejícího. V dějinách jazykovědy prý žádná lingvistická teorie nezpochybovala platnost předchozích teorií.⁴⁰

Na základě analýzy *Struktury vědeckých revolucí* jsem připravena tyto základní protiargumenty vyvrátit.

6.1.1 Terminus a quo

Tvrzení, že změna paradigmatu na základě konkrétního, jasně časově vymežitelného objevu je nezbytností pro vznik revoluce, se nezakládá na žádném z tvrzení zveřejněných Kuhnem v jeho publikaci. Sám Kuhn tvrdí, že přiřazení konkrétního časového okamžiku není v zásadě možné, i samotný objev podléhá procesu, během kterého je rozpracováván.

Evropský objev sanskrtu, který je často označován za takový druh objevu, který by mohl zapadat do Kuhnovy představy, prý není žádným objevem, protože se jednalo o jazyk známý již několik staletí. Kuhn ve své práci představuje zlomový

⁴⁰ SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek: intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 2002, s. 24

objev v dějinách chemie – objev kyslíku. Objev kyslíku znamenal novou formulaci chemie a je považován za revoluční. Kuhn argumentuje v zásadě tak, že objev kyslíku se nedá přiřadit k jednomu vědci, protože ve stejné době různí chemikové v laboratořích pracovali s plyny a kyslík vznikal při reakcích zcela běžně. Chemikové si začali všimnout změn kvality „vzduchu“ a snažili se tyto odlišnosti vysvětlit všelijakými teoriemi, až časem několik vědců nezávisle na sobě zjistilo, že se jedná o nový, doposud neznámý plyn. Kyslík je přirozený prvek vyskytující se v přírodě velmi běžně, přesto jeho objev představoval obrovskou změnu v paradigmatu tehdejší chemie.

Proto, když se vrátím k příkladu se sanskrtem, není mi jasné, proč by objev tohoto jazyka, nemohl být brát za revoluční. Myslím, že splňuje podobné charakteristiky jako zmiňovaný příklad s kyslíkem.

Celá výše uvedená argumentace měla posloužit především tomu, abych dokázala, že jakýkoli objev, učiněný v zásadě kdykoliv kýmkoliv, většinou slouží k odhalení určité anomálie, která většinou vyústí ve změnu stávajícího paradigmatu.

6. 1. 2 Neslučitelnost vizí

Tento argument tvrdí, že změna paradigmatu s sebou přináší zcela nové, neslučitelné pohledy na svět, jasně oddělené předělem. „Kachny předrevolučního světa se ve světě po revoluci ukáží být králíky.“⁴¹ Když se vrátím k příkladu s kyslíkem, tak „Lavoisier viděl kyslík tam, kde Priestley viděl deflogistovaný vzduch a kde jiní neviděli vůbec nic.“⁴² Z principu ekonomie je nutno tvrdit, že Lavoisier po objevu kyslíku pracoval v jiném světě. Rozdílné vnímání téže věci, může být vnímáno jako rozdílné interpretování skutečnosti. Všechny interpretace jsou součástí normální vědy, které mají za úkol rozšiřovat a zjemňovat stávající paradigma. Interpretace tak může paradigma artikulovat, nemůže ho ovšem měnit. Existují-li dvě interpretace vzduchu jako kyslíku a jako deflogistovaného vzduchu, tak je nelze zkoumat stejným způsobem. Ovšem změna ve zkoumání nikdy nemůže být absolutní. Jak jsem zmiňovala v kapitole Vědecké revoluce, vše, co vědci vidí po

⁴¹ KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 115

⁴² KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 121

revoluci, viděli již před ní. Zůstává velká část jak jazykového tak laboratorního (obecně pracovního) aparátu, změnil se způsob jeho využití.

V zásadě se tedy dá tvrdit, že světy před a po revoluci jsou odlišnými světy, ale tato odlišnost není tak absolutní a nesmiřitelná, jak by se mohlo jevit.

6. 1. 3 Destrukce paradigmatu

„Science destroys its past“ (věda ničí svou minulost) je jedním z Kuhnových výroků. V kapitole Vědecké revoluce popisují Kuhnovo zmírnění jeho absolutistického výroku ohledně rozsáhlého ničení předešlého paradigmatu. Revoluce je formou změny, při které dochází k rekonstrukci toho, čemu určité společenství důvěřuje.

Patrick Sériot v knize *Struktura a celek* tvrdí: „Žádná lingvistická teorie nikdy nezpochybnila platnost prací předešlých století, jenom problematiku posunula.“⁴³ Domnívám se, že analýzou strukturalismu se mi může podařit dokázat, že tento směr představuje změnu paradigmatu, která nebude vycházet pouze z posunu problematiky.

Domnívám se, že jsem uvedla dost důvodů pro opodstatnění vlastní aplikace Kuhnovské teorie na dějiny lingvistiky.

6. 2 První paradigma

Nezákladnějším pojmem Kuhnovy teorie je první paradigma. To rozlišuje vědy na ty, které ho dosáhly, a tudíž složily „zkoušku dospělosti“, a na ty, které ho nedosáhly a pohybují se v předvědeckém období.

Vezmeme-li v úvahu pozdější přepracování této koncepce, ve kterém Kuhn připouští, že i v předvědecké fázi musí vědci pracovat s určitým paradigmatem, dosažení postparadigmatického období je tak spojeno se zásadní změnou tohoto prvotního paradigmatu. Kuhnem zavedený termín disciplinární matice by se v lingvistice mohl použít na vlastní tematickou základnu lingvistiky. Lingvistika je

⁴³ SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek: intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 2002, s. 24

věda, která se zabývá studiem jazyka. Jednotlivé obory se rozlišují podle toho, zda se věnují nějakému jazyku (nebo skupině jazyků) a podle toho, jaké části jazyka podléhá studium. Zvláštní postavení má obecná lingvistika, která shrnuje a generalizuje poznatky získané v jednotlivých oblastech lingvistiky. Pokouší se o formulování obecných zákonitostí jazyka a jeho vývoje, hledá jevy společné všem jazykům, zabývá se metodami lingvistiky, a také dějinami svého oboru.

Za předvědeckou fází lingvistiky je považována celá historická etapa od starověku po 19. století. Nejdříve se lingvistika věnovala pouze gramatice (již ve starověkém Řecku), mnohem později se objevila filologie (ačkoliv v Alexandrii existovala „filologická škola“ již ve 3.–4. století n. l.), spojená se jménem Friedricha Augusta Wolfa, jejíž zrod bývá datován k roku 1777.

Toto vymezení je velmi zjednodušené, protože i v předešlé etapě existovaly vědecké výsledky dosažené vědeckými metodami, avšak až s počátkem 19. století se do zkoumání jazyků zavedla přísná vědecká metodologie. Dosažením prvního (nebo změnou stávajícího paradigmatu) je bezesporu stanovení historicko-srovnávací gramatiky, čemuž výrazně přispělo znovuobjevení sanskrtu. Z dnešního hlediska jazykověda 19. století představuje poměrně kompaktní celek, který se sice mění, ale představuje zdokonalování poznatků srovnávací a historické metody.⁴⁴ Kompaktnost může být dána i zeměpisnou lokalizací. Centrem lingvistiky bylo Německo, a to i přesto, že se i jinde objevovali vynikající lingvisté, kteří dosáhli průkopnických myšlenek.

Ovšem přechod na metodologii srovnávací a historické gramatiky nebyl tak snadný, jak se může na první pohled zdát. Nejvýraznější odpor byl kladen romanisty a klasickými filology, kteří „pocíťovali ohrožení“ ze strany zastánců sanskrtu. Nakonec ale většina vědců přešla „na vítěznou stranu“ nebo (řeceno trochu morbidně) vymřela a novému paradigmatu již nestálo nic v cestě.

Období lingvistiky 19. Století se dá rozdělit do dvou převládajících směrů. Prvním byl zmíněný historicko-genetický směr, reprezentovaný Boppem a Raskem.

⁴⁴ ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 88

Vrcholu dosáhl činností školy mladogramatické. Druhým směrem byl směr analytický spojený se jménem Wilhelma von Humboldta.

6.3 Krize paradigmatu

Lingvistická situace, ze které Saussure vycházel, byla definována těmito základními paradigmaty: Jazyk je struktura složená z jednotlivých složek, které samy o sobě jsou nositelkami významu, jazyková struktura je zároveň zakotvena v diachronní dimenzi, ve které je možné sledovat zákonitosti jejího vývoje, jazyk je přírodního (biologického charakteru).

Již zakladatelé historické gramatiky Rask a Grimm si byli vědomi řady výjimek a anomálií v hláskovém vývoji. Po dobu téměř půl století si vědci s těmito anomáliemi nevěděli rady, až Karl Verner (1846–1893) vytvořil v roce 1875 „Vernerův zákon“, ve kterém vysvětloval výjimky jako zákonité změny. Zákon se stal jedním z pilířů mladogramatické filozofie, která tvrdila, že v hláskovém vývoji žádné výjimky neexistují.

Lingvistika se po dlouhou dobu potýkala s řadou teoretických problémů, čímž upadala do stále větší nejistoty. Vznik mladogramatického hnutí může být vnímán i jako pokus „zamaskovat“ stále zřetelnější krizi historicko-srovnávací lingvistiky. Hnutí bylo podrobováno již od svého vzniku kritice ze strany takových osobností, jakými byli například Hugo Schuchardt, Otto Jepsen (který vnímal jazyk jako jev společenský) nebo G. Curtius.

Koncem 19. století se začalo objevovat množství nových směrů, které přes rozdílnost zaměření měly společné to, že vznikaly jako reakce na mladogramatický směr.⁴⁵

Podle Kuhna je zmnožování teorií jedním z hlavních příznaků krize. A právě do této velmi hektické doby vstupuje Ferdinand de Saussure.

⁴⁵ Mezi nové směry patří Lingvistická geografie, dialektologie, Francouzská psychologická a sociologická škola, Hugo Schuchardt a jeho škola „slov a věcí“, Vosslerův estetický idealismus, Neolingvistika, Kazaňská lingvistická škola, Moskevská škola.

6. 4 Saussurova kritika historicko-srovnávací gramatiky

Přes veškerý přínos, který do lingvistiky historicko-srovnávací gramatika přinesla, se jí nikdy nepodařilo vystihnout povahu předmětu svého studia nebo vypracovat metodu práce. Tato gramatika si nekladla otázky typu: K čemu se hodí srovnávání? Co znamenají vztahy, které objevuje? Saussure viděl hlavním problémem v tom, že lingvistika byla více srovnávací než historická. Srovnávací metoda přinášela pojetí jazyků, které v realitě neodpovídalo skutečně existujícím jazykům.

Zlom přišel (dle Saussura) se 70. lety 19. století. Prvním impulzem byl Whitney, krátce následovaný novou školou mladogramatiků, jejichž zásluha spočívala v tom, že všechny výsledky srovnávání spojili s fakty v jejich přirozeném pořadí. Vsadili výsledky srovnání do historické perspektivy. Díky nim není pohlíženo na jazyk jako na organismus, ale jako na produkt kolektivního ducha jazykových skupin.

Ačkoliv Saussure přiznával mladogramatikům jisté zásluhy, stále podle něj škola nedokázala vyjasnit a rozptýlit nejistoty, které v lingvistice 19. století vládly.

6. 4. 1 Možné interpretace mladogramatického přínosu lingvistice

Výše uvedené by se dalo interpretovat tak (v duchu Kuhnovy terminologie), že dosažení postparadigmatického stádia nastalo až díky mladogramatikům v 70. letech 19. století. Mladogramatická škola tak mohla nejdříve působit dojmem, že představuje první vědeckou revoluci proběhnuvší v lingvistice, na základě četby Saussura však můžeme tvrdit, že se o revoluci v pravém slova smyslu nejednalo, ale že došlo k přijetí (nebo zásadní změně paradigmatu) vedoucímu k vědecké dospělosti lingvistiky. Ke stejnému závěru jsem došla i při analýze článků Viléma Mathesia. 19. Století může být vnímáno jako teoretická příprava na své vyvrcholení v mladogramatiku.

Další možností by mohlo být, že se jednalo o jednu ze změn, kterou historicko-srovnávací gramatika ve svém působení prošla.⁴⁶

Ať se na přínos mladogramatiků podíváme jakkoliv, stále zůstává v platnosti tvrzení, že v době Saussurova působení byla lingvistika v postparadigmatické fázi svého vývoje.

6. 5 Saussurovo paradigma

Do světa lingvistiky Saussure poprvé významně zasáhl svou prací *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indoeuropéenne* z roku 1879, ve které představil zcela nový pohled na indoevropské vokály. Ačkoliv byl přítelem mladogramatiků, sám mladogramatikem nebyl. Vzhledem k tomu, že byla práce *Mémoire* v prostředí mladogramatismu přijata velice chladně, a zároveň prožíval rozpory s německými profesory (zejména Osthoffem), rozhodl se pro odjezd do Paříže. Ve Francii sice dosáhl širokého uznání, přesto se v roce 1891 odstěhoval natrvalo do švýcarské Ženevy.

Saussure si velmi dobře uvědomoval, že je potřeba provést radikální zásah do současné lingvistiky, zdá se však, že sám nenašel dost odvahy nebo odhodlání, aby se tohoto úkolu ujal. Své názory a teorie nikdy písemně neformuloval a nepředstavil je širší veřejnosti. Svou prací předběhl dobu, ale zároveň jako génius zůstal izolován.

Z tohoto úhlu pohledu můžeme vzít Kuhnovo tvrzení, že na paradigma pohlíží jako na úspěch jednoho inovátora. Zdá se totiž, že Saussure opravdu své teorie tvořil ve značné izolaci.

Kuhn vidí jako přínosné pro přijetí nebo uvědomění si potřeby nového paradigmatu to, že vědec během svého života zažije zkušenost krize. Již bylo zmíněno, že Saussure začíná svoji lingvistickou dráhu přímo v „epicentru“ lingvistického dění, v Německém Lipsku, kam přišel v roce 1876.

⁴⁶ Mathesius považoval Brugmannovo snažení v lingvistice jako kodifikaci Boppových průkopnických myšlenek.

Saussurovo vědecké myšlení bylo velice kritické, byl kritický nejen k současnému stavu lingvistiky, ale také vůči sobě samému. Jeho sebekritičnost může být důvodem, proč upouštěl od rozpracovaných projektů a proč ničil i vlastní poznámky k přednáškám. Vysoké požadavky na úroveň a kvalitu vykládaných teorií možná způsobily, že své převratné názory nikdy nezveřejnil.⁴⁷

6. 6 Primus a kacír

Podobně jako Saussure se i Mathesius zamýšlel nad lingvistickou situací přelomu 19. a 20. století. Mathesius si velmi dobře uvědomoval, že lingvistika se ocitla na přelomu dvou dob. Vědecký vývoj charakterizoval tak, že existuje doba, ve které existuje plné spolehnutí se na metody poskytující výsledky a na dobu neklidného hledání, kdy víra v tradiční metody upadá. A právě do druhé kategorie staví právě začátek dvacátého století. Lingvistika upadla do období nejistoty, ve které selhávají tradiční metody a víra v jejich spolehlivost.

Mladogramatická škola začala narážet na odpor řady lingvistů. Terčem kritiky byla jediná metoda lingvistického bádání, a to metoda historická. Škola zároveň uplatňovala názor, že čím je starší zkoumané stadium jazyka, tím více nabízí kořeny pozdějších stádií. V rámci srovnávací metody se soustředila na jazyky příbuzné, u kterých mohla odhalovat společné prameny. V praxi vycházela z praxe interpretování textů, z jejich hotových jazykových struktur a postupovala směrem od formy k funkci.

Geneticko-srovnávací metoda způsobila zúžení zkoumaného prostoru a určitou mechanizaci postupů. Mladogramatiky vypracované přesné a spolehlivé metody vedly mnohé k přesvědčení, že jimi dosažené výsledky je radno brát za definitivní.

Mathesius přichází s myšlenkou, že i když je mladogramatický směr překonán, je potřeba nahradit ho takovým, který se mu vyrovná v plodnosti a přesnosti. Přichází s vlastním pojetím dějin lingvistiky.

⁴⁷ O poměrně spekulativním zveřejnění Saussurovy práce jsem se zmiňovala na jiném místě své práce.

6. 6. 1 Mathesiovo pojetí lingvistiky v krizi

Chybou lingvistického vnímání 19. století bylo, že vědci vnímali jazyk jako objektivní jev, který je časově i místně konstantní. Došlo k odpoutání řeči od mluvčího individua.

Za potenciálně vůdčí směr v lingvistice Mathesius vnímal analytický směr reprezentovaný Humboldtem, jehož malý zájem o historický vývoj jazyků a jejich genetické příbuznosti a naopak přiklonění se k rozebírání jazyka jako činnosti mohlo usnadnit pochopení funkcí v jazyce. Bohužel jeho metodologické omyly se přenesly i na jeho pokračovatele Chajima Steinthala a F. N. Fincka, kteří nebyli schopni propracovat metodologii čistě lingvistickou a stali se tak pouhými předchůdci nové lingvistiky. Dopustili se toho, že se upnuli k jednostrannému zdůrazňování společenské povahy řeči. Jejich vědecké snažení může být vnímáno jako „řada jednotlivých pokusů, které se nepodařilo sjednotit do jednoho systému.“⁴⁸

Dále Mathesius vyzdvihuje lingvistické individuality, jejichž dílo bylo bohaté na správné postřehy a podněty, ale nebylo dostatečně přesné nebo systematické pro vytvoření nového směru. Těmito osobnostmi myslí Henryho Sweeta, synchronně pracujícího fonetika, Huga Schuchardta a Josefa Zubatého.

Z individuálních badatelů staví stranou tři myslitele, kteří opravdu patří k zakladatelům moderní lingvistiky, a to Jana Baudouine de Courtenaye, Mikolaje Kruszewského a Ferdinanda de Saussura.

Jan Baudouine de Courtenay zcela unikátně pojímá úlohu funkce. Jeho rozlišování úlohy hlásky a fonému připravilo půdu pro novou koncepci. Ve své práci se však nechával příliš ovlivňovat psychologii a příliš mnoho prostoru věnoval proměnlivosti řeči.

Mikolaj Kruszewski, předčasně zemřelý žák Baudouina, se pokoušel o vytvoření vlastní teorie lingvistiky. Za základní vlastnosti řeči pokládá složitost a neurčitost jejích jednotek, které zakládají vývojovou proměnlivost řeči. Kruszewski se odvolával na nedostatek výzkumných metod, které by mohly odhalit konstantnost

⁴⁸ VACHEK, Josef. *Z klasického období Pražské školy 1925 - 1945: Prameny české a slovenské lingvistiky*. Praha: Československá akademie věd, 1972, s. 6

nebo kolísavost hlásek. Přichází ale s pravděpodobným tvrzením, že konstantnost hláskového systému může být považována za statický jazykovědný zákon.

Tito dva výše uvedení členové Kazaňské školy nedokázali vytvořit novou lingvistickou teorii, ale z Baudouinových tezí vyšla pozdější Petrohradská (Leningradská) jazyková škola.

Ferdinand de Saussure navázal na Courtenaye a rozlišil stanovisko synchronní a diachronní. Jeho pojetí jazykového systému spolu s ideou jazykové funkce je jediným plodným pojetím, které pro budoucnost přineslo teoretický a metodologický základ. „Spojuje humboldtovskou svěžest postřehu s bopkovskou přísností a přesností metodickou.“⁴⁹

6. 6. 2 Nová, funkční lingvistika

Nová lingvistika vystupuje s protichůdnými paradigmaty k mladogramatismu. Tam, kde „stará“ lingvistika pracuje výhradně s historickou metodou, nová staví na stejnou úroveň synchronický postup, zkoumající současný jazyk bez ohledu na jeho historický vývoj.

Historická škola tvrdila, že čím starší stádium jazyka, tím lépe pro poznání současného. Nová lingvistika přichází s tvrzením, že pouze současný stav jazyka nám může představit nezjednodušený jazykový systém.

Srovnávací metoda zkoumala příbuzné jazyky pro odhalení jejich společného vývoje, nová lingvistika zkoumá i nepříbuzné jazyky a nabízí tím hlubší jazykovou analýzu a poznání jazykové struktury

Jak bylo již zmíněno „stará“ lingvistika uskutečňuje svou analýzu na základě postupu od formy k funkci, neboli od známého k neznámému. Nová lingvistika k problematice přistupuje opačně. Vychází od komunikačních potřeb a zkoumá, jaké vyjadřovací prostředky těmto potřebám odpovídají. Proto postupuje od funkce k formě.

⁴⁹ Kam jsme dospěli v jazykozpytu. MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, s. 39–44.

6. 6. 3 Mathesiovy důkazy o vítězství funkčního přístupu k jazyku

Na třech lingvistických problémech Mathesius demonstruje úspěšnost funkční metody, konkrétně na definici věty, českém slovosledu a zvukové stránce řeči.

6. 6. 3. 1 Definice věty

Podle definice věty bývá charakterizována syntax a v podstatě i celá lingvistika. Mathesius představuje dvě definice z konce 19. století. První je dílem psychologa Wilhelma Wundta (1830–1920) a o větě říká: „Věta je jazykový výraz pro úmyslné členění souborné představy v její části, uvedené ve vzájemné vztahy logické.“⁵⁰

Druhá definice pochází od Hermanna Paula (1846–1921) a zní: „Věta je jazykový výraz, symbol toho, že se v duši mluvčího provedlo spojení několika představ nebo několika představových skupin, a spolu prostředek k tomu, aby totéž spojení týchž představ se provedlo v duši posluchače.“⁵¹

Definice jsou velmi úzké a zároveň pracují s duševními procesy, které jsou jen velmi těžko postižitelné. Obojímu se lze vyhnout, použije-li se funkční metoda. Mathesius představuje definici věty vycházející z jejího vyjadřovacího úkolu. Z tohoto pohledu by definice mohla znít, že „věta je projev učiněný zvuky artikulovanými za účelem sdělení.“⁵²

Větu větou tvoří až aktivní postavení mluvčího k jejímu obsahu. Proto Mathesiem uváděná funkční definice věty zní: „Věta je promluva sdělná, kterou se mluvčí aktivně a způsobem zanechávajícím po stránce formální dojem obvyklosti a subjektivní úplnosti staví k nějakému faktu nebo ke skupině faktů.“⁵³

⁵⁰ Funkční lingvistika. MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, s. 29-38.

⁵¹ Funkční lingvistika. MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, s. 29-38.

⁵² Funkční lingvistika. MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, s. 29-38.

⁵³ Funkční lingvistika. MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, s. 29-38.

Funkční pojetí lépe vystihuje skutečnou povahu věty, než její genetické definice, pracující s její formální stránkou.

6. 6. 3. 2 Český slovosled

Český slovosled bývá často neprávem označován za slovosled volný. Tato problematika nebyla dle Mathesia objasněna. Za jeden z nejdůkladnějších rozborů nové češtiny považuje Ertlovo zpracování Gebauerovy *Mluvnice české pro školy střední a ústavy učitelské* (1890). O českém slovosledu se zde mluví následovně: „Slovosled obyčejný, tj. takový, jaký bývá obyčejně ve větě jednoduché, stojící o sobě a pronesené klidně, se řídí stoupavou linií přízvuku v české větě a silou větného přízvuku, který přísluší jednotlivým slovům ve větě podle jejich platnosti členské a který tvoří jakousi stálou vlastnost jednotlivých kategorií výrazů větných. Od tohoto slovosledu obyčejného je však velmi mnoho odchylek projevujících se slovosledem zvláštním. Příčiny vedoucí k takovému slovosledu zvláštnímu jsou novost nebo nenovost představ vyjadřovaných tím kterým členem větným, důraz a pohnutí citové, obsažnost a složitost výrazu.“⁵⁴

Mathesius Ertlův rozbor češtiny považuje za velmi jemný a pronikavý, ovšem ve své podstatě za zcela nesprávný. V Ertlově pojetí český slovosled působí mechanickým dojmem, jehož plastičnost je dána pouze odchylkami od jeho základního typu. Mathesius vidí hlavní potíž v Ertlově formálním stanovisku, kvůli kterému nemůže postihnout funkci slovosledu. Plastičnost slovosledu totiž (dle Mathesia) nevzniká mechanickou převahou jednoho typu, ale vícero faktory. Vlastním faktorem slovosledu je v češtině aktuální větné členění. Dvoučlenné sdělení se dá rozdělit na dvě části, na část, která vyjadřuje něco nového (jádro výpovědi) a na část, která vyjadřuje známé skutečnosti (téma). Pro češtinu je charakteristické, že nemá gramatický faktor tak výrazný rozsah jako v jiných jazycích (např. němčině, francouzštině), proto může docházet k většímu uplatnění aktuálního členění větného a český slovosled může působit volným dojmem.

Díky použití funkční metody můžeme odhalit principy českého slovosledu a původ jeho bohaté tvárnosti.

⁵⁴ Funkční lingvistika. MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, s. 29–38.

6. 6. 3. 3 Zvuková stránka jazyka

V období pozitivistického mladogramatismu se na zvukovou stránku řeči pohlíželo fyziologicko-genetickým rozbořem. Převládala experimentální fonetika, která se věnovala výhradně otázkám artikulace, ale již nevěnovala pozornost tomu, že artikulace mají svůj účel a artikulované zvuky svůj smysl.

Funkční lingvistika nepracuje již pouze s fonetikou, ale zavádí do popředí zájmu fonologii. Ta na rozdíl od fonetiky, která pracuje s hláskami, pracuje s fonémami (hláskami obdařenými funkčním významem). Vytváří tak fonologický systém, ve kterém se fonémata strukturně používají ke skladbě slov.

Fonologie tak může odhalovat účel hlásek a význam artikulovaných zvuků v jazyce.

7. Závěr

Ve své práci jsem se zaměřila na aplikaci (a aplikovatelnost) Kuhnovy teorie skokového vývoje vědy na dějiny lingvistiky. Vyvrácením tří hlavních protiargumentů, které jsou všeobecně uváděny (viz kapitola Vědecké revoluce a jazykověda), se mi podařilo prokázat, že lingvistika (byť společenská věda) splňuje podmínky pro aplikování Kuhnovy teorie. V další části své práce jsem představila přechod lingvistiky do postparadigmatického stádia. Nabízí se více možných interpretací historického vývoje jazykovědy. Já osobně jsem se, na základě zjištěných informací, rozhodla pro následující variantu: Lingvistika se až do počátku 19. století pohybovala v předvědecké fázi (ačkoli by se v jejích dějinách našly osobnosti, které pracovaly vědeckými metodami). S nástupem historicko-srovnávací metody se začala lingvistika přibližovat své „vědecké dospělosti“, které dosáhla vznikem mladogramatického směru.

Lingvistika 19. století začala poprvé systematicky pracovat vědeckými metodami a sjednotila se (ačkoli ne absolutně) do jedné školy (historicko-srovnávací). Zároveň se objevovaly stále sílicí tlaky na vedoucí metodu způsobené neschopností vysvětlit základní vědní problematiky. Stále sílicí uvědomování si rostoucího množství anomálií vyvrcholilo vznikem Mladogramatismu. Tento směr (výrazně ovlivněný pozitivismem) nabízel velmi přesné výsledky vědeckého bádání a zdánlivě se mu podařilo zažehnat krizi, kterou lingvistika procházela.

Mladogramatismus ovšem stále pracoval na bázi historicko-srovnávací metody a tudíž nemohl nabídnout skutečné řešení krize, kterou lingvistika procházela. Tuto skutečnost si uvědomovali i mnozí lingvisté té doby. Krize narůstala, tvořily se stále nové směry a školy, které se snažily najít cestu z této krize. Každý směr, škola či osobnost se snažily vyřešit situaci svou koncepcí lingvistiky. Jediným úspěšným „reformátorem“ se stal Ferdinand de Saussure. Jeho nové lingvistické paradigma dalo vzniknout paradigmatu nového směru – strukturalismu. Strukturalismus je metodou, která nahradila tu historicko-srovnávací, nahradil její vládnoucí paradigmatu svými a poskytl řešení problémů, se kterými si předchozí metoda nevěděla rady. Vznik strukturalismu je podle mého názoru jasnou vědeckou revolucí.

Původně jsem k tématu přistupovala s premisou, že pokud v lingvistice došlo k vědecké revoluci, tak v souvislosti s Ferdinandem de Saussurem. Tento předpoklad jsem v průběhu analýzy přehodnotila. Ačkoli Saussure může splňovat podmínky izolované, vůdčí autority, jeho přínos dějinám lingvistiky spočívá především v jasném uvědomění si krize a důvodů této krize. Nevytvořil se kolem něj skutečný směr sdílející víru v jeho paradigma. Jeho přínos jazykovědě je nezměrný, ale dovoluji si tvrdit, že neznamenal vznik vědecké revoluce.

Na druhou stranu český strukturalismus, spojený se jménem Viléma Mathesia, představuje směr sdílející víru ve své paradigmatu. Vilém Mathesius má s F. de Saussurem mnoho společného – oba byli výjimečně nadanými lingvisty, oba sdíleli kritický názor na historicko-srovnávací směr a oba přišli se svými převratnými myšlenkami v určité izolaci. Rozdíl spatřuji v tom, že Saussure zemřel dříve, než mohl své dílo opravdu rozpracovat a zveřejnit. Nemyslím si, že by vytvořil něco podobného Pražskému lingvistickému kroužku, i kdyby nezemřel tak záhy. V tomto faktu spatřuji hlavní důkaz pro uznání revolučního přínosu Českému strukturalismu.

Český strukturalismus je opravdovou odpovědí na krizi. Vytvořil pevný rámec, ve kterém probíhalo vědecké bádání a za metodu si zvolil funkční stanovisko. Představuje první skutečně strukturální směr ve světové lingvistice. Ačkoli se záhy vytvořilo více strukturálních škol, význam a odkaz Pražského lingvistického kroužku je nezpochybnitelný.

Za svou úspěšnost Pražský lingvistický kroužek vděčí převážně Vilému Mathesiovi. V práci jsem zmiňovala jeho vědecké a také organizační nadání. Nebýt Mathesia a jeho vůdčí osobnosti, Kroužek by pravděpodobně nevznikl a moderní lingvistika by se možná vyvíjela zcela jiným směrem.

8. Použitá literatura

I.

KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2008, 206 s.

MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, 528 s.

MATHESIUS, Vilém. *Paměti a jiné rukopisy*. Editor Josef Hladký. Praha: Karolinum, 2009, 394 s.

SAUSSURE, Ferdinand de, Albert RIEDLINGER a Tullio DE MAURO. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 1996, 468 s.

II.

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996, 517 s.

HAWKES, Terence. *Strukturalismus a sémiotika*. Brno: Host, 1999, 174 s.

PERCIVAL, Keith. *The Applicability of Kuhn's Paradigms to the History of Linguistics*. Language, sv. 52, 2, 1976, s. 285-294.

PEREGRIN, Jaroslav. *Filosofie a jazyk: (eseje a úvahy)*. Praha: Triton, 2003, 210 s.

ŠPELDA, Daniel. *Proměny historiografie vědy*. Praha: Filosofia, 2009, 343 s.

VACHEK, Josef. *Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné*. Jinočany: H, 1999, 135 s.

VACHEK, Josef. *Z klasického období Pražské školy 1925 - 1945: Prameny české a slovenské lingvistiky*. Praha: Československá akademie věd, 1972, 75 s.

SARDAR, Ziauddin. *Thomas Kuhn a vědecké války*. Praha: Triton, 2001, 80 s.

SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek: intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 2002, 323 s.

Resumé

Kuhn's paradigm and the birth of Czech structuralism: study of the History of Linguistics and of the Science theory

This work concerns about detection of impact influence of kuhn's theory - science revolutions on development of history of linguistics. Based on paper The Structure of Scientific Revolutions it describes history of linguistics focussed on origin of structural linguistics and the birth of czech structuralism. It creates contemporary context of backgrounds of structuralism by researching personalities and trends in linguistics. It follows beginning of modern linguistics by displaying crises and answering these crises. Ferdinand de Saussure and Vilém Mathesius are principal personas, who are researched. In the end this work shows that it is possible to apply kuhn's theory on the history of linguistics and that the czech structuralism could be sensed as revolution in it.

Anotace:

Příjmení a jméno autorky práce:

Malíčková Barbora

Název katedry a fakulty:

Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Název práce:

Kuhnovské paradigma a zrod českého strukturalismu (studie z dějin lingvistiky a teorie vědy)

Název práce anglicky:

Kuhn's paradigm and the birth of Czech structuralism: study of the History of Linguistics and of the Science theory

Vedoucí práce:

Mgr. Marek Nagy, Ph.D.

Počet znaků:

84 037

Přílohy:

bez příloh

Použitá literatura:

Primární: 4

Sekundární: 9

Klíčová slova:

Kuhnovské paradigma, strukturalismus, český strukturalismus, Thomas Kuhn, Vilém Mathesius, Ferdinand de Saussure, vědecká revoluce, změna paradigmatu, krize

Anotace:

Tato bakalářská práce se věnuje odhalování vlivu Kuhnovské teorie vědeckých revolucí na vývoj dějin lingvistiky. Na základě eseje *Struktura vědeckých revolucí* popisuje dějiny lingvistiky zaměřené na vznik strukturální jazykovědy a zrod českého strukturalismu. Zkoumáním lingvistických směrů a osobností se vytváří

dobový kontext, ze kterého strukturalismu vyšel. Zobrazováním krizí lingvistiky a odpověďmi na tyto krize sleduje počátky moderní lingvistiky. Hlavními zkoumanými osobnostmi jsou Ferdinand de Saussure a Vilém Mathesius. V závěru práce se ukazuje, že je možné aplikovat Kuhnovu teorii na dějiny lingvistiky a že český strukturalismus by mohl být vnímán jako revoluce v dějinách lingvistiky.